

บุญคุณลาน (กุ่มข้าวใหญ่)

*" ฮีตหนึ่งนั้น พอแต่เดือนยี่ได้ล้าล่วงมาถึง ให้พากันหาฟืนสูคนโฮมไว้
อย่าได้ไคคองนี้ มันสิสูญเสียเปล่า ข้าวและของหมูนั้นเสียหายเสียบ่ยัง
จงให้ฟังกองนี้แนวกลอนเฮาบอก อย่าเอาไค ดอกแท้เข็นฮ้ายแล่นถึงเจ้าเอย "*

บุญคุณลาน เป็นการทำบุญเพื่อรับขวัญข้าว เมื่อถึงเดือนยี่ หรือเดือนที่ ๑ คือเดือนมกราคม (สัปดาห์ที่ ๒ ของเดือนมกราคมของทุกปี) จุดมุ่งหมายของการทำบุญประเพณี "บุญคุณลาน" ก็เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ข้าวในลานของตน และเพื่อเป็นการขออานิสงส์ต่างๆ การสูขวัญข้าว จะกระทำที่ลานนา หรือที่ลานบ้านก็ตามแต่จะสะดวก หลังการสูขวัญข้าวเสร็จก็จะเป็นการขนข้าวขึ้นเล้า (ยุง/ฉาง) ก่อนการขนข้าวขึ้นเล้า เจ้าของข้าวจะต้องไปเก็บเอาใบคูณและใบยอเสียบไว้ที่เสาเล้าทุกเสา ซึ่งถือเป็นเคล็ดลับว่า ขอให้ค้าคุณ ยอๆ ยิงๆ ขึ้นไป และเชิญขวัญข้าวพร้อมทั้งแม่โพสพ ขึ้นไปยังเล้าด้วย

ตามธรรมเนียมประเพณีของอีสานบ้านเฮาหรือ "ฮีตสิบสอง คองสิบสี่" เมื่อถึงเวลาเดือนยี่ หรือเดือนสอง จะมีพิธีหรือมีบุญประเพณี เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชาวนา คือ "บุญคุณลาน" ความหมายของคำว่า "คุณ" หมายความว่าเพิ่มเข้าให้เป็นทวีคูณ หรือทำให้มากขึ้นนั่นเอง ส่วนคำว่า "ลาน" คือสถานที่ลานกว้างสำหรับนวดข้าว (ดั้งเดิมจะเลือกทำเลเนินดินสูงใกล้เถียงนา

ถากดินให้เรียบ แล้วนำมูลขี้ควายมาผสมน้ำ กวาดให้เรียบสำหรับกองฟ่อนข้าว และมีบริเวณ สำหรับการนวดข้าวด้านหน้า) การนำข้าวที่นวดแล้วกองขึ้นให้สูง เรียกว่า "คุณลาน" การทำ ประเพณีบุญคุณลาน กำหนดเอาเดือนยี่เป็นเวลาทำ เพราะกำหนดเอาเดือนยี่นี้เองจึงเรียกอีกอย่าง หนึ่งว่า "บุญเดือนยี่"ตั้งบรรพบุรุษได้ผูกกลอนผญาอีสานสอนให้ชาวบ้านเตรียมการก่อนทำบุญไว้ว่า

**" เถิงฤดูเดือนยี่มาฮอดแล้ว ให้นิมนต์พระสงฆ์องค์เจ้ามาตั้งสวดมงคล
เอาบุญคุณข้าวเข้าป่าหาไม้เด็ดหัว อย่าได้หลงลืมทิมฮีดเก๋าคองเดิมเฮาเด้อ "**

หมายความว่า เมื่อถึงฤดูเดือนยี่มาถึงแล้ว ให้นิมนต์พระสงฆ์มาสวดมงคลทำบุญคุณข้าว ให้เข้าป่า จัดหาไม้มาไว้ทำฟืน สำหรับใช้ในการหุงต้มประกอบอาหาร อย่าได้หลงลืมประเพณีเก่าแก่แต่เดิม มาของพวกเขา

การทำบุญคุณลานนี้ หลายๆ หมู่บ้านอาจจะทำในเวลาที่ไม่ตรงกัน เพราะว่าการเก็บเกี่ยวข้าวอาจจะใช้เวลาต่างกัน ตามพื้นที่การทำนาและแรงงานที่มี แต่จะทำในช่วงเดือนสองหรือตรงกับช่วงเดือนมกราคม มูลเหตุที่จะมีการทำบุญชนิดนี้นั้นเนื่องจาก ผู้ใดทำนาได้ข้าวมากๆ ก่อนหอบหรือขนข้าวมาใส่ยุ้งฉาง ก็อยากจะทำบุญกุศล เพื่อเป็นสิริมงคลให้เพิ่มความมั่งมีศรีสุข แก่ตนและครอบครัวสืบไป

ก่อนทำบุญคุณลาน มีประเพณีของชาวอีสานบางแห่ง ปฏิบัติการบางอย่างที่เรียกว่า ไปเอาหัวเอาฟัน โดยชาวบ้านจะกำหนดเอาวันใดวันหนึ่งในช่วงเดือนยี่ ภายหลังเก็บเกี่ยวข้าวนาเสร็จแล้ว ก็จะพากันไปเอาหัวเอาฟันมาเตรียมไว้ สำหรับก่อไฟหุงต้มอาหารบ้าง ใช้สำหรับก่อไฟผิงหนาวบ้าง สำหรับให้สาว ๆ ก่อไฟปั่นฝ้ายตามลานบ้าน (ลงช่วง) (คำว่า "หัว" หมายถึง ไม้ไผ่ที่ตายแล้ว เอามาใช้เป็นฟัน และอาจหมายถึงไม้แห้งที่มีแก่นแข็งทุกชนิด เพื่อใช้ทำฟันก่อไฟโดยทั่วไป)

ในการทำบุญคุณลาน จะต้องจัดเตรียมสถานที่ทำบุญที่ลานนวดข้าวของตน จากนั้นนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ จัดน้ำอบ น้ำหอม ไม้ประพรหมซึ่งด้ายสายสิญจน์รอบกองข้าว เมื่อพระภิกษุสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว ถวายภัตตาหารเพลแก่พระภิกษุสงฆ์ จากนั้นก็จะนำข้าวปลาอาหาร มาเลี้ยงดูญาติพี่น้องลูกหลาน และผู้มาร่วมทำบุญ พระสงฆ์ฉันเสร็จก็จะประพรหมน้ำพุทธมนต์ให้กองข้าว ให้เจ้าภาพและทุกคนที่มาร่วมในงาน เสร็จแล้วก็จะให้พรและกลับวัด เจ้าภาพก็จะนำน้ำพระพุทธมนต์ที่เหลือไปประพรหมให้แก่วัว ควาย ตลอดจนเครื่องมือในการทำนา เพื่อความเป็นสิริมงคลต่อไป

ในปัจจุบันนี้ "บุญคุณลาน" ค่อยๆ จางเลือนหายไป เนื่องจากไม่ค่อยมีผู้สนใจ ประเพณีปฏิบัติกัน กอปรกับในทุกวันนี้ ชาวนาไม่มีลานนวดข้าวเหมือนเก่าก่อน เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จ และมัดข้าวเป็นพ่อนๆ แล้วจะขนมารวมกันไว้ ณ ที่ที่หนึ่งของนา โดยไม่มีลานนวดข้าว หลังจากนั้นก็ใช้เครื่องสีข้าวมาสีเมล็ดข้าวเปลือกออกจากฟางลงในกระสอบ และในปัจจุบันยังมีการใช้รถไถนา เครื่องเกี่ยวข้าว เครื่องสีข้าว เป็นส่วนมาก จึงทำให้ประเพณีคุณลานนี้เลือนหายไป (ขึ้นรอข้าวกองข้าวไว้ล่อตาโจร ข้าวหายไปกับสายลมอีก) แต่ก็มีบางหมู่บ้านบางแห่งที่ยังรวมกันทำบุญ โดยนำข้าวเปลือกมากองรวมกันในสถานที่ส่วนรวม (ลานกลางหมู่บ้าน หรือลานวัด) เรียก "กุ่มข้าวใหญ่" ซึ่งจะเรียกว่า "บุญกุ่มข้าวใหญ่" แทน "บุญคุณลาน" ซึ่งนับว่าเป็นการประยุกต์ใช้ "อีตลีสอง คองลีสี่" ให้เหมาะกับกาลสมัย

อุปกรณ์ที่จะต้องเตรียมสำหรับพิธีกรรม มีดังนี้

๑. ใบคูณ ใบยอ อย่างละ ๗ ใบ, ยาสูบ ๔ มวน, หมาก ๔ คำ
๒. ไข่ ๑ ฟอง, ข้าวต้ม ๑ มัด, มัน ๑ หัว, น้ำ ๑ ชัน, เผือก ๑ หัว
๓. ชัน ๕ ดอกไม้ รูปเทียน
๔. เขาควายหรือเขาวัว ๑ คู่

เมื่อพร้อมแล้วก็บรรจุอุปกรณ์ (ข้อ ๑-๓) ลงในก่องข้าว (หรือกระต๊อบข้าว) ยกเว้นน้ำ และเขาควาย ซึ่งเรียกว่า “ขวัญข้าว” เพื่อเตรียมเชิญแม่ธรณีออกจากลาน และบอกกล่าวแม่โพสพ นำก่องข้าว เขาควาย ไม้กวาดข้าว ๑ คู่ ไม้ส่น ๑ อัน คันทลาว ๑ อัน มัดข้าว ๑ มัด ชัดตา แหหลวง ๑ อัน (ตาแหหลวง เป็นอุปกรณ์ใช้เพื่อป้องกันไม่ให้คาตากุ้งข้าวใหญ่ของลานอื่นดูไป) นำไปวางไว้ที่หน้าลอมข้าว (ก่องข้าว) เสร็จแล้วเจ้าของนาที่ตั้งอธิษฐานว่า “ขอเชิญแม่ธรณีได้ย้ายออกจากลานข้าว และแม่โพสพอย่าตกอกตกใจไป ลูกหลานจะนวดข้าว จะเหยียบย่ำ อย่าได้โกรธเคืองหรืออย่าให้บาป” อธิษฐานแล้วก็ดึงเอามัดข้าวที่ฐานลอม (ก่องข้าว) ออกมานวดก่อน แล้วเอาฟ่อนฟางข้าวที่นวดแล้วห่อหุ้มก่องข้าวมัดให้ติดกัน เอาไม้คันทลาวเสียบฟาง เอาตาแหหลวงผูกติดมัดข้าวที่เกี่ยวข้องมาจากนาตาแขกเข้าไปด้วย แล้วนำไปปักไว้ที่ลอมข้าวเป็นอันว่าเสร็จพิธี

ต่อไปก็ลงมือนวดข้าวทั้งลอมได้เลย เมื่อนวดเสร็จก็ทำก่องข้าวให้เป็นก่องสูงสวยงาม เพื่อจะประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญให้แก่ข้าว โดยเอาต้นกล้วย ต้นอ้อย และตาแหหลวงปักไว้ข้างก่องข้าวทั้ง ๔ มุม นำตาแหหลวงและขวัญข้าวไปวางไว้ยอดก่องข้าว พันด้วยด้ายสายสิญจน์ รอบก่องข้าว แล้วโยนมายังพระพุทธรูป ถึงวันงานก็บอกกล่าวญาติพี่น้องให้มาร่วมทำบุญ นิมนต์พระสงฆ์ มาเจริญพระพุทธรูป เสร็จแล้วก็ถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์อนุโมทนาประพรมน้ำมนต์ นำพระพุทธรูปไปรดก่องข้าว วัว ควาย เมื่อเสร็จพิธีทางพระสงฆ์แล้วก็จะเป็นการประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญให้แก่ข้าว